

Genel Giriş

20. yüzyıla damgasını vuran şey, kültür politikalarının ulusal ölçekte kendini göstermesi oldu. Batı Avrupa’da her yerde kamunun müdahalesi genel ilkelere, kurumlara ve meslek birliklerine dayandı. Aynı zamanda devletlerin anayasal çeşitliliğine ve tarihsel geleneklerine de saygı gösterdi. Örneğin İtalyan kültür politikası, kültür alanında faşist deneyimin ağırlığı bir devlet politikası fikrini gözden düşürmüş olduğundan, ulusal düzeye yavaş yavaş çıktı (Dal Pozzolo, 1999; Ericart’s, 2003). İspanya’da bu kamu müdahalesi, demokratik geçiş çerçevesinde, sistemin güçlü biçimde ademimerkezileşmesiyle ifade buldu (Bonet, 1999). Fransa’nın kültür politikası uzun süre boyunca Jakoben geleneğin üniter devletin sembolüydü (Poirrier, 1998). Almanya, federal çerçevede yetki bölüşümünü kültüre uyguladı ve devlet, uluslararası projelendirme ve işbirliği şeklindeki yardımcı bir rolle sınırlandı (Ahearne, 2003; Laborier, 1992). Birleşik Krallık’ta ise, başka bir modelden kaynaklanan ve kamunun kararını Sanat Konseyi’ne delege eden gelenek (Bennett, 1995), neoliberalizmin kamu politikalarının geniş bir alanında boy göstermesine rağmen, gerçek bir kültür politikasının uygulanmasına engel olmadı. Bu örnekler, ulusal kültür politikasının her yerde kendine özgü biçimlerde ortaya çıktığını gösterir. 20. yüzyıl boyunca kamu müdahalesinin yükselişi, özellikle büyüyen şehirleşme çerçevesinde, kültürü yeni ihtiyaçlara cevap veren ve pazarların ya da sivil toplumun bu ihtiyaçları karşılamadaki yapsal yetersizliğiyle kendini haklı gösteren himayeci devletin öğelerinden biri yaptı. Anayasal çerçeve ne olursa olsun, kültür politikalarının bu atılımı, 19.

yüzyıldan devralınan ve bir yandan kültürel kimlik ile ulusal kimlik arasındaki kaynaşma üzerinde, diğer yandan ortak miras ve sanatla ilgili büyük kurumların uygulamaya konması üzerinde temellenen devletin müdahale modelini önemli ölçüde genişleterek meydana geldi.

Bununla birlikte, kültür politikaları olgusunun kabulüyle birlikte, kamusal alan olan kültür ve kolektif aktör olan devlet yeni sorgulamaların konusu oldu.

Bir yanda, yeni kültürel ve sanatsal pratiklerin doğuşuyla ve seçkin bir “yüksek kültür” modelinin kültürel aktörler (profesyoneller ve sanatçılar) tarafından olduğu kadar kitle tarafından da tartışma konusu edilmesiyle birlikte kültürün bizzat içeriği önemli ölçüde değişti (Négrier, 2005). Diğer yanda, bazı mal, süreç ve kurumları ticari değiş tokuş mantıklarının dışında tutmayı haklı gösteren kültürel istisna ilkesi, çağdaş ekonominin dinamikleri tarafından bile kuşkuyla karşılandı ve yine bu ekonominin en güçlü çıkarları tarafından tartışma konusu edildi (Farchy, 1999).

Daha sonra, devletler tek ya da başat müdahil olarak meşruluklarının, beş ayrı hareketten yola çıkarak tartışma konusu edildiğini gördüler. İlk hareket, ademimerkezileşmedir; dolayısıyla, çoğu Avrupa ülkesinde kamu müdahalesinin çekim merkezinin bölgesel topluluklar yararına dönüşümüdür (Bobbio, 2002). İkincisi, yerel kültür stratejilerinin önemli ölçüde gelişimiyle ilgilidir. Üçüncü hareket, Maastricht Anlaşması’ndan yola çıkarak, bazı kültürel müdahale eksenleri etrafında Avrupa çapında kamusal bir faaliyetin –henüz kısmen ve çekingence– ortaya çıkışıdır (Brossat, 1999). Dördüncüsü, özellikle, ticari olsun veya olmasın, özel alanın dinamikleri karşısında, kâr amacı gütmeyen kuruluş ya da vakıfların faaliyetleri dolayısıyla kamunun müdahalesinin yeriyile ilgilidir (Bonet ve Négrier, 2003). Beşincisi ise, bizzat kamusal faaliyetin içinde, özel alandan ithal edilen yeni yönetim aygıtları arayışına bağlıdır.

Keza, ulusal kültürlerin sonu birçok analiz düzeyi gerektirir. “Son” kelimesi iki ayrı hipotez ortaya koyar. İlki, devletlerin, kültür için olduğu kadar kamusal politikanın çoğu büyük sektörü için de, kamusal eylem kaynaklarının tanımında, uygulanmasında ve hâkimiyetinde merkezî ya da en azından başat bir rol işgal ettiği tarihsel bir döngünün tamamlanmasıdır. Şu soruyu gerçekten sorabiliriz: 21. yüzyıl devletin merkezîliğinin sonuna mı işaret etmektedir, yoksa bölgesel ve uluslararası yeni koşullarda rolünün yeniden oluşumunun başlangıcı mıdır? İkinci alternatifte, devletin eyleminin yeni doğasını, onu önceki gücünün kaynaklarından yoksun bırakan bir çevrede yeniden ta-

nımlamak söz konusudur. Böylece “son” terimi iki anlamı içinde yorumlanmalıdır: Tarihsel rolünün varsayımsal tamamlanması ile küreselleşmenin yeni konuları, kültür kavramının etkinlik ve çoğullaşma sorunları karşısında ulusal kültür politikalarının erekliliği.

İkinci hipotez, kamusal gündem üzerinde, kısıtlama, fırsat ve meydan okuma olarak kültürel çeşitliliğin ortaya çıkışını doğrudan ilgilendirir. Bu çeşitlilik hem kültür alanında artık çoğul ve aktif olan bölgelerin iç çeşitliliğidir; hem de atılımları Batı şehirlerinin bütünü bütünü bundan böyle yapısal biçimde belirleyen göçmen kökenli nüfus pratiklerinin dış çeşitliliğidir (Jouve ve Gagnon, 2006). “Ulusal kültürlerin sonu” burada, çağdaş dünyanın simgesi olan sanatsal ve kültürel ifadelerin ve pratiklerin çokluğuna uyumun, kültür “model”ini referans alan politikalar için bir meydan okuma olarak anlaşılmalıdır.

Bütün bu fenomenler, kültür politikaları perspektifi içinde, politika, iktisat ve toplum arasındaki eklemlenmeyi düşünmenin yeni bir güçlüğüne açıklar (Teillet, 2003). Bu güçlükleri ve Batı dünyasında ortaya attıkları düşünme yollarını açıklamada bizce anahtar kelime, “kültürel çeşitlilik”tir. Anlamı ve içeriği bakımından da şimdi bunun belirlenmesi gerekiyor.

KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK(LER)

1990’lı yıllar Avrupasında kültürel istisna öne çıkarılırken, yeni yüzyıl gündemine “kültürel çeşitlilik” kavramını aldı. Nasıl değerlendirildiğine bağlı olarak bu ikinci kavram ya ilkinе çok yakındır ya da tam zıddıdır.

Kültürel çeşitlilik söylemi, sanatsal-kültürel içerik ve biçimlerin standartlaşmasına direnmesi ölçüsünde, ilk bakışta istisna söylemine çok yakındır. Bu anlamda, kültürel çeşitlilik, kültürü, sinema endüstrisinin, görsel-işitsel endüstrinin ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri’ndeki büyük şirketlerin egemen olduğu ticari bir eğlencenin tersine döndürülmesi yolundaki mücadelenin daha uzlaşımsal ve daha yaygın yeni bir tarzıdır. Kültürel istisna kavramına yakındır; çünkü kültürü pazarın tekelindeki bir uygulama olmaktan çıkarma anlamına gelir ve dolayısıyla, “kültür politikaları”nın ilkesini ve somut varlığını doğrular.

Fakat kültürel çeşitlilik aynı zamanda, azınlıkların korunması, antropolojik anlamda kültür kavramının çoklu tanımlanması olarak anlaşılması ölçüsünde, Batı dünyasının kültürel politikalarının çoğuna egemen olan referanslarla zıtlık içindedir. Gerçekten de bu politikalar, esasen kültürel değil sanatsal yetkinlik, yenilik ya da çeşitlilik kavramlarına dayanmışlardır. Profes-

yonel model, kültür idaresinin failleri için, bu çeşitlilik kavramını bir müdahale kriteri olarak benimsemekte güçlük çeker.

Kültürel çeşitlilik kavramının bu çifteanlamlılığı, kuşkusuz ki kavramın günümüz politik ve diplomatik düzeni içindeki başarısının açıklamalarından biridir. Gerçekten de çoğu zaman, en etkili olan sloganlar aynı zamanda en “yumuşak” olanlardır; çünkü bunlar kendi aralarında çelişkili olsalar bile daha geniş toplaşmalara, daha yaygın taleplere imkân tanırırlar. Bu açıdan, “kültürel istisna” kavramı çok daha kısıtlayıcı, hatta kavgacıdır ve böyle bir fikri desteklemek için kurumsal kaynakların (bir bakanlık, bir idari yapı, seferber olmuş profesyoneller) varlığını gerektirir. Fakat bu çifteanlamlılık bizi, aynı zamanda, bu terimin farklı boyutları üzerinde düşünmeye teşvik etmelidir. Öncelikle, tekilden çok çoğuldan söz etmeliyiz. Belli bir kültürel çeşitlilik kavramının olmaması, birçok tanım düzeyinin bulunmasından kaynaklanır. Bu düzeyler konusunda çoğu zaman kabul gören karışıklıklar, en azından şu aşağıdakilerdir:

İlk karışıklık, çeşitliliğin içeriğiyle ilgilidir. Sanatsal çeşitlilikle kültürel çeşitlilik arasında açık bir farklılık saptamak gerekir. Sanatsal çeşitlilik açısından, her kültür politikası hedefe sadık kabul edilebilir; çünkü bu politikaların her biri, çeşitli derecelerde, çeşitliliğin genel olduğu alanlara (ortak kültür varlığı, gösteri sanatları, görsel sanatlar) ya da işlevlere (koruma, eğitim, yaratı) müdahalesini tanımlamıştır. Kamu müdahalesini temellendiren meşru kültür tanımının çokluğunu gerektiren kültürel çeşitliliğin durumu çok farklıdır. Bu kültürel çeşitlilik, vurguladığımız gibi, belirgin olmak dışında her şeydir.

İkinci karışıklık, çeşitlilik kavramının aldığı biçime gönderme yapmaktadır. Kültürel arzın çeşitliliğini değerlendirmek söz konusu olduğunda, dünya ölçeğinde, kültürel mallar pazarının tekelleşmesine karşı mücadeleye çok yakın bir konumda oluruz. Bu bakış açısından çeşitlilik, kültür alanındaki endüstriyel politikaların bir argümanıdır. Bu politikalar, korumacı önlemlerden (kotalar) geçtiği gibi, “ön-çözüm üreten” (proaktif) önlemlerden de (ekonomik ve kültürel sektörlerin kapitalist tazda gelişimi için yapılan yardımlar) geçebilir. Tersî bakış açısından ise, kültürel talebe dayalı kültürel çeşitlilik, kültürel demokrasi adına savunulan değerlere yakındır. Bu değerler, arzın mükemmelliğine değil, talebin ya da kültürel pratiklerin temsil edebilirliğine bağlı olarak kamu müdahalesine eşit erişim talep ederler. Burada, kota kavramının öncekiyle alakası yoktur ve çokkültürcülüğün uygulanma tarzlarına yakındır.

Olası üçüncü karışıklık, zamanla ilgilidir. Birçok durumda, dünya ölçeğinde, kültürel çeşitlilik kavramı azınlık kültürlerinin ulus-devletlerin inşasıyla ezildiği ya da ortadan kaldırıldığı durumu ele almak için kullanılmıştır ve hâlâ da kullanılmaktadır. Kuzey ve Güney Amerika örneklerinde yerli kültürleri ele alınır; tıpkı Avrupa’da devlete karşı bölgesel kültürlerin ele alınması gibi. Bir anlamda burada kültürel çeşitliliğe geçmiş için, tarihe karşı adaletli davranmak için başvurulur; oysaki kültürel modernite daha homojen, baskı şüphesini daha az barındıran bir yaratı olacaktır. Kültürel çeşitliliğin zamanlarına bu Manici bakışı eleştirmek için, böyle bir söylemin içerdiği meselelerin bilincine varmak gerekir.

Olası dördüncü karışıklık, uzamsal referans ölçeğiyle ilgilidir. Gerçekten de, dünya çapında ticari standartlaşmaya karşı, kültürel çeşitliliğin ulusal kültür politikalarını meşrulaştıracak bir argüman olduğu ileri sürülebilir. Fakat aynı çeşitlilik kavramının, tersine, kültür politikasının “ulusallaşmasını” eleştirmeye hizmet ettiği de kanıtlanabilir. Bu, Fransa örneğinde, kuşkusuz aşırı biçimde de olsa sıkça ifade edilmektedir, iç çeşitliliği ihmal etmekle, fazla merkezî, fazla Parisli, fazla seçkin vb. olmakla suçlanabilir. Kültürel çeşitlilik, sonuçta, kültür konusunda Avrupa çapında kamusal müdahale hipotezini (özellikle sanayi politikaları açısından) destekleyebilir. Tersine, Avrupa Birliği’nin her ülkenin, hatta her şehir ya da bölgenin –her türlü uyumlanmadan uzakta– kendi kimliğini ifade etmesi gerektiği bir alana müdahalesinin her türlü meşruluğu da, kimileri tarafından aynı slogan temelinde tartışma konusu edilecektir.

Son karışıklık ise, ilgili sektörü ve müdahale araçlarını kapsamaktadır. Dar bir bakış açısıyla kültürel çeşitlilik, kamusal müdahalenin çoklu işleyişinin derecesini ve yerini tanımlaması gereken kültür politikalarının bir konusudur. Kültür kavramına her zamanki daha geniş bakış açısından bakıldığında ise, çeşitlilik yalnızca yönetimin bütün düzeylerini içermekle kalmaz, bütün müdahale sektörlerini de kapsar. Çeşitlilik; dil, sanayileşme, şehirleşme, sağlık, çevre, eğitim politikalarını da kültürle aynı sıfatla kapsar, fakat her seferinde, tarihe, mesleki geleneklere, kamu politikalarının erekliliklerine özgü uygulama özellikleri de dikkate alınır. Bu kitap, esasen kültür politikalarına odaklanırken, buradaki konuların küreselliğini, dolayısıyla aşırı karmaşıklığını göz ardı etmemektedir.

Kültürel çeşitlilik konusundaki çifteanlamlılıklar bizi, bağlamlara, meselelere, inceleme konularına bağlı olarak çok farklı cevaplara defalarca yönelecektir. Bu kavramın sınırlarına dair belirsizliğin ek bir özellik içerdiğini

unutmayalım: Bu belirsizlik, kültür politikalarının anlamı konusunda yeni bir tartışma dinamiğine teşvik etmektedir. Son yıllarda bazı ülkelerde, kamusal kültür politikalarının tutarlılığı ya da kimi zaman tutarsızlığı üzerine bir tartışma eksikliği saptanmıştır. Özlü bir söze göre, sanat böler kültür birleştirir. Günümüzde şöyle bir tersine dönüş hipotezinden söz edemez miyiz: Sanat dünyası –aktif ya da pasif– daha yaygın konsensüslere sahne olurken, kültürler mücadele konusu olmaktadır. Kültür politikası her koşulda, kimi zaman kültürel çeşitlilik(ler) kadar paradoksal bir kavramın desteğiyle de olsa, tartışma yokluğundan zarar görmektedir.

İKİLİ KARŞILAŞMA

Bu kitap, kültürel çeşitliliğin sınavındaki politikalar üzerine tartışmaların bütün boyutlarını açıklamak için, çeşitlilik ve bu çeşitliliğin küreselleşme olgusuyla ilişkileri üzerine birçok bakış açısı arasındaki karşılaşmalardan yola çıkmaktadır. Disiplinler ve algı alanları arasında bir diyalog olmayı amaçlayan bu kısmın hedefleri, bu tür alt üst oluşların doğasını değerlendirmek ve gerek olduğunda, kapsamını ve etkisini görecelileştirmektir. Küreselleşme ile kültür arasındaki ilişkiler üzerine söylem, özgül çıkarların desteklediği iki seçeneği sıklıkla karşı karşıya getirir. Bölgesel (yerel, ulusal, vb.) bir kültürel kimliğin uzlaşmaz savunucusu olan birinci seçeneğe göre küreselleşme, kültürlerin pazara tabi olduğu ve hiyerarşik bir çerçeveye yerleştirildiği standartlaşmış bir dünyanın felaketine götürebilir. Kültürün endüstriyellemesinin ateşli destekçisi olan ikinci seçeneğe göre ise küreselleşme, özellikle yerel gelişme için yeni bir fırsattır. Bu kısım, bilimsel bakışların çokluğu temelinde, aynı ölçüde şematik olan bu önermelerin ötesine gitmeyi hedeflemektedir.

Tony Bennett, kültürel incelemeler bakış açısıyla çeşitlilik konusunda ki her düşünceyi harekete geçiren temel soruna geri döner: Kültür ile farklılık arasındaki ilişkiler. Kültürel çeşitlilik döneminde, kültüre toparlayıcı bir işlev tanımak ile kültürlerin çokluğunu kabul etmek nasıl uzlaştırılabilir? Daha sonra da, bu kabulün kültürler arasında benimsenmiş ya da zımnî hiyerarşi biçimlerine yol açmaması nasıl sağlanır? Bu çalışmanın aydınlatılmasına katkıda bulunacağı meseleler bunlardır.

Ardından, tümleştirici bu büyük söylemlerle araya mesafe koymak için antropolojik bir bakış gerekli olmaktadır. Mónica Lacarrieu küreselleşme yönündeki egemen eğilim ile kültürel kimliklerin yerelleşmesi fenomenleri arasındaki diyalektik oyunu İber-Amerika bağlamında açıklamaktadır.

Joan Subirats küreselleşme ile kimlikler arasındaki bu aynı ilişkiye si-

yaset bilimi açısından bakmaktadır ve iki terimin, kaçınılmaz biçimde uzlaşmaz olmadığı gibi, karşılıklı olarak birbirlerini nasıl etkileyebileceğini de incelemektedir.

Xavier Cubeles ise “küreselleşmiş” bu kültür endüstrilerinin bölge ekonomileri üzerindeki etkisini analiz etmektedir. İspanya’da kültür endüstrilerinin temel bir yer işgal ettiği yeni ekonomiden yana ortaya çıkan temerküz eğilimlerini incelemektedir. Aynı zamanda küreselleşmenin, bölgeler ve kültürleri üzerinde günümüzde olumsuz etkilerini önlemenin olası koşulları üzerine bakış açısını da sunmaktadır.

Son olarak, UNESCO’nun kültürel çeşitlilik sözleşmesi, genellikle hukuksal bir nihai nokta olarak sunulmuştur. Antoine Leonetti, bu meselelerin bilinmesinde uluslararası bir gelişme oluşturan sözleşmenin doğuşuna geri döner. Bu yapının, çeşitlilik kavramının kapsadığı paradokslar ve ikilemler bütününe çözüm getirmediğini söylemek pek bir şey ifade etmez. Bir yandan, hukuksal bir uzlaşma söz konusudur ki bu, aralarındaki güç çekişmelerine rağmen Avrupalılar ile Amerikalılar arasındaki özellikle diplomatik pazarlıkların sıkıntılarının damgasını taşır. Diğer yandan, sözleşmenin temsil edebileceği yasa gücü, yeterli sayıda devlet tarafından imzalandıktan sonra, büyük ölçüde politik olarak araçsallaştırılmasına bağlı kalır.

İkinci bölümde, çeşitlilik üzerine *mainstream* söylemin farklı ulusal gerçekliklerle temas halindeki teorik ve genel keza çok pratik meseleyi gizlemesinin her tarzına tanıklık eden çok sayıda girdi dolayısıyla, kültür politikalarının somutluğu içinde kültürel çeşitlilik sorunu ele alınmaktadır.

Kültürel çeşitlilik teması uzun süre boyunca çokkültürcülük kavramını çevreleyen temanın egemenliğindeydi. Amerikan solunun popülerleştirdiği bu kavram, pratiklerin çeşitliliğini nihayet dikkate alan, sanatsal ve kültürel homojenlikle sınırlanmayan bir “kültürel demokrasi”nin savunucuları tarafından başlangıçta coşkuyla ele alındı. Günümüzde bu bakış açısının hem ampirik hem de eleştirel bir bakışla incelenmeyi hak ettiğini ne kadar söylesek azdır. Bu kısım, farklı alanlara (Birleşik Krallık, Hollanda, İtalya, İspanya, Latin Amerika, Fransa) ve hem teorik hem de ampirik yaklaşımlara dayanan birçok katkı sunacaktır.

Birleşik Krallık’la ilgili olarak François Matarasso, tekil bir ulusal inşaa tarihi, uzaktan eylem ilkesine (*at arms’lenght*) göre kültürel politikaların örgütlenmesi, kamusal eylem tarzı ve politik norm olarak kültürel çeşitliliğin entegrasyonu arasında bağ kurmaktadır.

Hollanda örneğinde Eltje Bos ile Cas Smithuijsen bize, Hollanda’ya

özgü çokkültürcülüğün, Hollanda'nın politik kültürünün, kültürel politika ile çeşitlilik arasında özel bir ilişkiye varış tarzı hakkında bir panorama sunmaktadır. Bu ilk iki katkıda, çeşitlilik meselelerinin birçok ölçekte (ulusal, bölgesel, şehir) nasıl azaldığı –tamamen devlet çerçevesi içinde basitçe birinin diğerine eklendiği hipotezine girmeden– görülebilir.

Turin örneğinde çokkültürlülük ile kültür politikaları arasındaki ilişkiyle ilgilenen İlda Curti ve Luca Dal Pozzolo bir şehir duyarlılığını savunmaktadırlar. Bunu, bu ilişkinin göbeğinde bulunan yeni toplumsal dışlanma risklerinin yanı sıra kültür kitlelerinin yeni perspektiflerini de tanımlayarak yaparlar.

Jordi Caïs ve Joan Manuel García Jorba, on yıl içinde dışarıdan göç alan bir ülke olan İspanya'nın büyük dönüşümünün kültür politikası eksenleri üzerindeki etkisini, özellikle de kendi kültürünü özerklik kimliğinin esin kaynağı yapan bir Katalan “Ulus” ölçeğinde analiz etmektedirler. Bununla birlikte –ve paradoksal olarak–, Katalan kültürel modeli ile de özgül kültür politikalarının uygulanmasına yol açmamaktadır.

Martin Hopenhayn'ın katkısı konuyu çokkültürcülük kavramı üzerine teorik ve eleştirel bir düşünmeyle ele almakta ve doğrudan doğruya İber-Amerikan ve Avrupa dünyalarında yavaş yavaş yayılan bir Anglosakson tartışmasına girmektedir.

Son olarak, Emmanuel Négrier Fransa ile İspanya örneklerini karşılaştırmaktadır. Her iki ülke de kamusal yetkilerin kültüre doğrudan müdahale ettiği bir geleneğe sahip olsa da, kendi iç çeşitliliklerinin uygulamadaki önemli sonuçlarıyla birlikte, kurumsal güzergâhlarında büyük ölçüde farklılaşmaktadır. Bununla birlikte, çeşitliliğin kültürel işleniş meselesi, ampirik ve sorunsallı kesişme noktalarının daha belirgin biçimde kendini gösterdiği metropoller ölçeğinde daha fazla hissedilmektedir.

Çeşitliliğe ve küreselleşmeye disiplinler yaklaşımlar ile çeşitliliğin fiilen uygulandığı ulusal ve yerel ölçekler arasındaki bu ikili alışveriş dolayısıyla, bu kitabın amacı, çağdaş dünyada kültür politikalarının geleceği üzerine hem bilimsel gözlemleri açıklamak hem de hiç olmadığı kadar açılmış olan tartışmayı beslemektir.